

ОСОБЛИВОСТІ СПОЖИВАННЯ ПРОДУКЦІЇ ХЛІБОПЕКАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто роль продукції хлібопекарської промисловості в організації забезпечення населення харчовими продуктами. Проаналізовано вплив вартості хліба і хлібобулочних виробів та індексу споживчих цін на загальне споживання хлібопродуктів.

In this article the role of baking industry products in organization of inhabitants provision with nutrition is regarded. The analysis of influence of bread baking products costs a consumers prices index on general consumption of bread has been made.

Особлива роль і значення хлібопекарської галузі харчової промисловості в організації забезпечення населення харчовими продуктами зумовлена цілим рядом факторів соціального та виробничого характеру. Соціальні особливості галузі визначаються насамперед специфікою та призначенням продукції, що випускається. Більша частина її припадає на хліб і хлібобулочні вироби. В Україні внаслідок економічних і природно-кліматичних умов, національних особливостей, побутових традицій історично склалося ставлення до хліба як до першочергового продукту для споживання.

За динамікою та кількістю спожитих хліба і хлібобулочних виробів поряд з іншими факторами оцінюється структура споживання населенням основних харчових продуктів.

Проаналізуємо структуру споживання продуктів основних видів населенням України, Росії та, для порівняння, ряду розвинених країн Європи і США. Враховуючи фізіологічні норми споживання, прийняті в Україні у 1999 році, у раціоні дорослої людини хлібопродукти мають займати не більше ніж 8 % [1]. Реально ця цифра у 1995 році становила понад 15 % раціону і для України, і для Росії. Для розвинених країн ця цифра становить від 7 % для Німеччини і Франції до 11 % для Італії (у цій країні високий відсоток споживання хлібопродуктів, до яких належать і макаронні вироби, є наслідком традицій у харчуванні). Дані наведено у *табл. 1*.

Розглянемо споживання основних харчових продуктів в Україні за період з 1990 по 2001 рр. На основі даних, наведених у *табл. 2*, можна зробити висновок, що в Україні за останні роки різко знизився рівень життя населення, відповідно так само значно знизився рівень споживання всіх без винятку харчових продуктів. Починаючи з 1991 року неухильно знижується рівень споживання більшості основних харчових продуктів. Загалом умовний раціон середньостатистичного жителя України зменшився за останні одинадцять років на третину і становить на сьогодні 69 % від рівня 1990 року. Споживання хлібопродуктів за цей же час зменшилося на 9 %.

Аналізуючи дані з виробництва хліба і хлібобулочних виробів, слід зазначити, що немає достовірної інформації про багатьох виробників і про загальні обсяги виробництва хлібобулочних виробів. Пояснити таку ситуацію можна кількома причинами – близько чверті хліба не враховується офіційною статистикою в загальних обсягах його виробництва, бо приватні підприємства та міні-пекарні не завжди надають достовірну інформацію. До того ж багато хліба випікається самостійно, особливо у сільській місцевості, а про випікання у домашніх господарствах ніхто не звітується взагалі. Підтверджують такі

висновки і дані з попиту й пропозиції борошна в Україні за останні чотири роки (табл. 3). За даними Держкомстату України за 2000 рік лише 1800 тис. т, тобто 52 % загального використання борошна, припадає на виробництво хліба і хлібобулочних виробів промисловістю.

Таблиця 3

Баланс попиту і пропозиції борошна в Україні, тис. тонн

Напрями використання	1997	1998	1999	2000
Загальна пропозиція	4600	4159	3850	3675
Виробництво борошна	4311	3880	3590	3400
Імпорт	31	27	6	100
Залишки на початок року	258	252	254	175
Загальне використання	4348	3905	3675	3488
Внутрішнє споживання	4128	3829	3615	3443
Продовольче використання	4126	3826	3613	3440
Зокрема:				
для виробництва хліба і хлібобулочних виробів промисловістю	2296	2004	1880	1800
для випікання хліба у домашніх умовах	737	717	700	650
для виробництва макаронних виробів	90	100	70	50
для кондитерської, харчоконцентратної промисловостей, дитячого і громадського харчування	603	605	603	600
для приготування страв у домашньому господарстві	400	400	360	340
Втрати	2	3	2	3
Експорт	220	76	60	45
Залишки на кінець року	252	254	175	187

Однак загальна тенденція зниження виробництва хлібобулочних виробів є реальною, вона перебуває у прямій залежності від загального зниження

виробництва всіх продовольчих товарів у країні. За даними “Укрхлібпрому”, основними причинами спаду виробництва хліба і хлібобулочних виробів є:

зменшення споживання хліба і хлібобулочних виробів внаслідок раціонального використання хлібних ресурсів (зменшення використання хліба на нехарчові цілі);

низька купівельна спроможність бюджетних організацій – Міноборони, МВС, СБУ, школи, дитячі заклади, лікарні (так, на 01.01.20002 р. дебіторська заборгованість бюджетних організацій підприємствам “Укрхлібпрому” становила 78,8 млн. грн.);

скорочення замовлень з боку торгівлі, тому що продаж хліба збитковий;

нестабільність цінового ринку (стрімке зростання цін на борошно при порівняно незначному зростанні цін на основні види хліба);

брак борошна потрібної якості.

Сучасна структура споживання продовольчих товарів суттєво відрізняється від науково визначеної, яка базується на фізіологічних нормах споживання основних харчових продуктів, розроблених Науково-дослідним інститутом гігієни харчування Міністерства охорони здоров’я України [4].

На основі наведених даних можна зробити висновок, що в Україні за останні роки значно знизився рівень споживання всіх без винятку харчових продуктів, відповідно так само різко знизився рівень життя населення. Це, у свою чергу, призводить до перетворення хліба в один з основних харчових продуктів завдяки його відносно невисокій ціні та традиціям харчування. Такий стан справ накладає на хлібопекарську галузь важке завдання основних годувальників нації. Роль хліба і хлібобулочних виробів в умовах перехідного періоду важко переоцінити, бо вони є одним із найуживаніших харчових продуктів, за рахунок яких задовольняються фізіологічні потреби людини.

Раціон населення погіршується під впливом макроекономічних факторів маркетингового середовища, основними серед яких є такі:

порушення економічних і технологічних зв'язків у системі виробництва харчових продуктів і, як наслідок, зменшення обсягів випуску всіх без винятку харчових продуктів;

значне скорочення обсягів сільськогосподарської продукції і сировини для виробництва харчових продуктів (так за період 1995–2001 рр. обсяги виробництва сільськогосподарської продукції деяких основних видів скоротилися удвоє);

значне та стрімке зростання цін на харчові продукти та різке зниження реальних доходів населення [3].

Продукція хлібопекарських підприємств має ряд особливостей. Асортимент основної продукції хлібопекарських підприємств – хлібобулочних виробів – налічує близько 700 найменувань. Це такі їх види, як хліб із пшеничного та житнього борошна, із суміші пшеничного та житнього борошна, булочки, бублики, здобні та дієтичні вироби. У межах виду й сорту хлібобулочні вироби мають подібне функціональне призначення і розрізняються переважно ціною. Звідси їх особливість – взаємозамінність у межах сорту. Така особливість зумовлює видову конкуренцію між виробниками хлібобулочних виробів.

Хлібобулочні вироби – це товари щоденного попиту. Їх споживання залежить від ряду факторів, основними з яких є традиції та звички споживачів, рівень грошових доходів населення, взаємозв'язок із споживанням інших харчових продуктів. Рівень впливу кожного із цих факторів коливається залежно від місця розташування підприємства, стану конкурентного середовища, співвідношення цін на основні харчові продукти та іншого. Тому дати точну кількісну оцінку впливу кожного неможливо, але можна спробувати визначити та охарактеризувати загальні тенденції явищ, що аналізуються.

Ринкова економіка не містить у собі внутрішньої тенденції до будь-якої політичної або соціальної справедливості. Тому результати функціонування

ринкової системи не відповідають інтересам усіх членів суспільства рівною мірою.

Створення найсприятливіших умов для справедливого розподілу матеріальних благ між різноманітними верствами населення залежить здебільше від рівня купівельного попиту і цін на товари. Розглянемо це на прикладі залежності попиту на хлібобулочні вироби від ціни, прибутків населення і рівня інфляції (табл.4).

У різноманітних публікаціях не раз зазначалася значимість ціни на хліб не тільки як економічного фактора, а й як соціального. Хліб має бути доступний для усіх верств населення, зокрема й для малозабезпечених. Одне із основних завдань ринкової економіки, пов'язане із забезпеченням споживчого попиту на хліб і хлібобулочні вироби, – встановлення на них споживчих цін, доступних для всіх верств населення.

Оцінити ступінь впливу вартості хлібобулочних виробів на їх споживання можна за допомогою коефіцієнта еластичності попиту за ціною. Коефіцієнт еластичності показує, на скільки відсотків може змінитися попит на визначений товар у разі змінення його ціни на 1 %. Розраховується за формулою

$$K_{\text{ел}} = \text{Відсоток зміни попиту} / \text{Відсоток зміни ціни}.$$

Таблиця 4

Вплив ціни та рівня інфляції на споживання хлібопродуктів

Показник	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Річне споживання хлібобулочних виробів, тис.т	4114	3452	3060	2672	2510	2646	2449
Темпи змінення, % до минулого року	-	83,91	88,64	87,32	93,94	105,4	92,55
Середня ціна на хлібобулочні вироби основних видів, грн/кг	0,5	0,65	0,68	0,70	0,85	1,35	1,46
Темпи змінення, % до минулого року	-	130,0	104,6	102,9	121,4	158,8	108,1

Коефіцієнт еластичності попиту за ціною	-	-0,54	-2,46	-4,31	-0,28	0,09	-0,91
Рівень інфляції за рік, %	282	140	110	120	119	126	106
Коефіцієнт еластичності попиту з урахуванням інфляції	-	-0,40	-1,14	-0,63	-0,32	0,21	-1,24

У 1995 році значення коефіцієнта еластичності попиту було менше ніж 1, що свідчить про нееластичність попиту на хлібобулочні вироби за ціною у цей період (слабка залежність рівня споживання від ціни). Якщо порівняти його з коефіцієнтом, обчисленим з урахуванням інфляції, то можна зробити висновок, що у 1996 році на споживання хлібобулочних виробів більше впливало зростання цін на хліб, ніж загальне зростання споживчих цін.

У 1997–1998 рр. ситуація зазнала змін. Попит став еластичним за ціною – значення коефіцієнта значно перевищило одиницю. Зростання споживчих цін мало менший вплив на рівень споживання хліба. На мій погляд, такий стан справ зумовлено досить стабільною ситуацією в економіці, невисоким рівнем інфляції та розширенням асортименту товарів у торгівлі. У разі зростання ціни на хліб покупці звертають увагу на товари-замінники.

У 1999 році відбулося помітне зростання цін на хліб майже по всій території України. Але незважаючи на підвищення ціни, попит на хліб знову став нееластичним. Несподівана ситуація склалася у 2000 році – коефіцієнт еластичності попиту на хліб змінив знак: з підвищенням ціни попит зростав, хоч і мало. І це на фоні значного підвищення ціни на всі хлібобулочні вироби в усіх регіонах України! Така нестандартна ситуація може свідчити тільки про одне – хліб, хлібобулочні вироби та інші хлібопродукти стають майже єдиним харчовим продуктом для значної частини населення України. Цей висновок підтверджує і значення коефіцієнта еластичності попиту з урахуванням інфляції. Воно перевищує коефіцієнт еластичності попиту за ціною і свідчить,

що на споживання хлібобулочних виробів більше впливає зростання споживчих цін, ніж цін на хлібобулочні вироби.

У цілому попит на хлібобулочні вироби слід вважати нееластичним за ціною, про що свідчать значення загального коефіцієнта еластичності попиту, розрахованого на основі даних за 1995–2001 рр.: воно становить 0,22 %.

Детальніше дослідження залежності споживання хлібобулочних виробів від такого фактора, як змінення реальних грошових доходів населення, показало, що хоча хліб будуть купувати завжди, але рівень грошових доходів впливає на структуру споживання хлібобулочних виробів. Падіння рівня грошових доходів може сприяти підвищенню попиту на дешевші товари-замінники, а його зростання збільшує споживання хлібобулочних виробів більш високого сорту.

Чим потужніший економічний потенціал країни, тим більше хлібних виробів, що мають високі ціни, споживає населення. У другій половині ХХ століття більше почали споживати хліб із малим вмістом клітковини, що негативно відбилося на здоров'ї людей. Починаючи з 80-х років у багатьох країнах світу стали проводити роботу, з одного боку, із зменшення загального обсягу споживання, а з другого – із збільшення обсягів виробництва хліба і хлібобулочних виробів з підвищеним вмістом борошна із суцільного зерна та із вмістом висівок. Особливо ця тенденція спостерігається в Японії, Фінляндії і деяких інших країнах. Поряд із значним скороченням споживання хліба у цих країнах відбулися великі зміни в асортименті хліба, хлібобулочних і макаронних виробів.

У багатьох країнах світу спостерігається стійке зниження рівня споживання білого хліба, зокрема, у Великобританії, Франції. Поруч з цим підвищується попит на корисну для здоров'я людини продукцію із борошна грубого помелу. Так, у Великобританії за останні 45 років частка споживання хліба із такого борошна зросла майже на 70 %, тоді як загальне споживання хліба знизилось за цей період у два рази.

Подібна картина розвитку структури асортименту спостерігається у США та інших високорозвинених країнах. Слід відмітити загальну тенденцію до зростання попиту на хліб із житнього борошна, а також на хлібобулочні вироби, які містять житнє борошно як один із компонентів. Випускають велику кількість сортів хліба, збагаченого білком, із зменшеною часткою вуглеводів та жирів, із різноманітними добавками тваринного і рослинного походження.

Спеціалісти вважають, що для хлібопекарської промисловості розвинених країн у подальшому характерним буде зростання випуску “здорового” хліба більш дорогих сортів, що зумовить скорочення потреб у пшеничному борошні вищого сорту.

Важливим для споживача є якість хліба і хлібобулочних виробів. Вимоги до якості та безпеки регламентовані державними стандартами і технічними умовами для кожного найменування хлібобулочних виробів за органолептичними, фізико-хімічними показниками та за масою.

Хлібозаводи оснащені потоково-механізованими лініями, які дають змогу випускати хліб високої якості відповідно до вимог державних стандартів. Якість хліба одного сорту, виробленого на різних підприємствах, практично однакова, або, принаймні, має бути такою. Це результат подібності встановлених потоково-механізованих ліній, технологічних процесів та лабораторного контролю. Як наслідок, хліб визначених сорту та виду, який випущено різними заводами, не може бути диференційований за якістю. Тому споживачу за всіх інших умов байдуже, у якого виробника купувати хліб. Такий чинник сприяє посиленню конкурентної боротьби між хлібопекарськими підприємствами одного локального ринку.

Зовсім інша ситуація у малих підприємствах і пекарнях. Якість їхньої продукції значно нижча, ніж у хлібозаводів. Це зумовлюється використанням неякісного борошна, розрихлювачів для тіста та інших добавок, браком належного лабораторного контролю якості сировини і готової продукції. Має місце заниження стандартної маси виробів. Отже, хліб визначених виду і сорту,

вироблений на хлібозаводі та у пекарні, диференційований за якістю. Така особливість сприяє зміцненню конкурентної позиції хлібопекарських підприємств на ринку. Як показує аналіз даних при анкетуванні споживачів, хліб, що вироблений на великих підприємствах, за показником “якість” оцінюється як кращий, ніж подібного сорту хліб, вироблений невеликою пекарнею. Тому після деякого буму покупці повернулися до продукції хлібозаводів.

Слов’яни здавна порівнювали хліб з даром небес, називали його не інакше як святим хлібом, бо пам’ятали – він дає життя. У всі часи, при різних режимах та урядах хлібу надавали першочергового значення, він був символом стабільності. Існувала незаперечна істина – влада є сильною тоді, коли народ має досить хліба. Мало у світі цінностей, а може, і нема більше таких, як хліб. За забезпеченістю хлібом можна судити про економічне, політичне та соціальне здоров’я держави. Нерідко слово “хліб” ставлять у заголовки політичних та економічних декларацій, у яких йому надають різні смислові навантаження. Очевидно одне – за будь-яких умов хліб незмінно має величезне соціальне значення. Ставлення влади до хліба як до об’єкта державної політики, а не тільки як до продукту для споживання, свідчить про її ставлення до потреб народу, його проблем і турбот [6]. У доповіді про стан АПК та переробних галузей за 2000 рік було відмічено: “Зерно, як і золото, завжди було і залишається еталоном оцінки економічних досягнень, забезпеченості, впевненості, надій. Турбота про хліб має стати головною позицією державної політики”.

Висновки. Структура споживання населенням основних харчових продуктів оцінюється, поряд з іншими факторами, за кількістю спожитого хліба. В умовах перехідного періоду хліб є одним із найуживаніших харчових продуктів. Тому у цілому попит на хлібобулочні вироби слід вважати нееластичним за ціною, про що свідчать значення загального коефіцієнта еластичності попиту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Про прожитковий мінімум*: Закон України від 15.07.99, № 996-XIV.
2. *Галицькі контракти*. – 2000. – № 50. – С.12.
3. *Заблодская И.В., Ляпин З.Ф.* Ситуационный анализ маркетинговой среды предприятий хлебопекарной отрасли. – Луганск: ВУГУ, 1999. – 163 с.
4. *Патт В. А.* Наш хліб. – М.: Легка та харч. пром-сть, 1984. – С.28.
5. *Статистичний щорічник України за 2000 рік*. – К.: Техніка, 2001. – С.408

Надійшла до редколегії 10.04.01 р.